

Viktorija Vaitkevičiūtė

Paleotypy w zbiorach Litewskiej Biblioteki Narodowej im. Martynasa Mažvydasa

Bibliotheca Nostra : śląski kwartalnik naukowy nr 4, 53-69

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

VIKTORIJA VAITKEVIČIŪTĖ
*Litewska Biblioteka Narodowa im. Martynasa Mažvydasa
Dział Książek Rzadkich i Rękopisów*

PALEOTYPY W ZBIORACH LITEWSKIEJ BIBLIOTEKI NARODOWEJ IM. MARTYNASA MAŽVYDASA

Do najstarszych i najcenniejszych druków na świecie, oprócz inkunabułów, należą paleotypy – książki wydawane w pierwszej połowie XVI w. (od 1 I 1501 r. do 1 I 1551 r.). Ze względu na specyfikę wydania i podobieństwo do inkunabułów są one zaliczane do zabytków historycznych i kulturalnych.

Celem niniejszego artykułu jest omówienie specyfiki zbiorów paleotypów, przechowywanych w Dziale Książek Rzadkich i Rękopisów Litewskiej Biblioteki Narodowej im. Martynasa Mažvydasa (lit. Lietuvos Nacionalinės Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius, dalej LNB). Uwzględnione zostały takie aspekty jak: miejsce wydania, informacje o drukarzach, tematyka oraz proveniencja, ze szczególnym uwzględnieniem wydań rzadszych i ważnych dla kultury. W LNB jest przechowywanych 858 paleotypów, łącznie z dubletami i wydaniem kilkutomowym¹ (ich pełny opis znajduje się w katalogu elektronicznym LNB). Paleotypy z tego działu nie stanowią osobnego zespołu lub zbioru, lecz są częścią kolekcji książek szesnastowiecznych. Część paleotypów została omówiona przez autorkę w artykule *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriaus paleotipų rinkinys* [Zbiór paleotypów z Działu Książek Rzadkich i Rękopisów Litewskiej Biblioteki Narodowej im. Martynasa Mažvydasa] [Vaitkevičiūtė, 2011]. Ciekawsze, rzadsze okazy należące do tej kolekcji są tematem odrębnych publikacji [Misiūnienė, 2007; Tumelis, 1983; Vaitkevičiūtė, 2009].

¹ Nie zostały tu uwzględnione paleotypy z Narodowego Zespołu Archiwalnego Dokumentów Opublikowanych, pochodzących ze zbiorów LNB (np. Mszał lyoński z litewskimi marginaliami: *Missale ad usum romanae ecclesiae*, Lyon, 1501 (BKC C.889746/1501) oraz paleotypy z Działu Muzycznego.

Drukarze

Większość paleotypów przechowywanych w LNB została wydana w Niemczech, głównie w Kolonii i Strasburgu, czyli w miastach, które już od XV w. słynęły jako największe centra wydawnicze w Europie. Sporo paleotypów wydano też w Szwajcarii, Francji i Włoszech. Kilka ukazało się w Polsce, w Krakowie. Spośród drukarzy pracujących w Krakowie należy wymienić przede wszystkim Jana Hallera (ok. 1467–1525). We wspomnianym dziale przechowywane są cztery wydane przez niego paleotypy: praca *Textus Veteris artis scilicet Isagogarum Porphirij predicamentorum Aristoteles* (1516; R.XVI:C.158(3)) autorstwa francuskiego humanisty, teologa Jacques'a Lefèvre'a d'Étaples'a (Jacobus Stapulensis, ok. 1450–1536), dwa dzieła teologiczne *Exercitium secunde partis Alexandri* (1516–1517; R.XVI:157, R.XVI:C.158(2)) oraz *Questiones librorum de anima magistri Joannis Versoris* (1514; R.XVI:C.88(2)) znanego polskiego astronoma, matematyka, filozofa, profesora Akademii Krakowskiej Jana z Głogowa (ok. 1445–1507), a także zbiór przepisów *Commune incliti Polonie Regni privilegium constitutionum et indultuum* (1506; Clot.1/506) opracowany przez kanclerza Polski i prymasa Jana Łaskiego (1456–1531), już w XVI w. nazywany *Statutem Łaskiego* [szerzej o tym zob. Uruszczak, 2006]. Dwie ostatnie pozycje zawiera w swoich zbiorach również Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego (Vilniaus universiteto biblioteka, dalej VUB) [Feigelmanas, Daugirdaitė i Račius (sud.), 2003, 21, nr 841, nr 882].

Przypuszcza się, że uczniem Jana Hallera był inny znany krakowski drukarz Hieronim Wietor (ok. 1480–1546), którego druki wyróżniały się wysokim poziomem artystycznym i technicznym [Vladimirovas, 1979, s. 251]. Spośród pięciu jego książek wydanych w Krakowie (w latach 1510–1517 Wietor pracował w Wiedniu), warto wymienić dzieło *Chronica Polonorum* (1521; wyd. 1 – 1519) Macieja Miechowity (1457–1523), polskiego lekarza, historyka, geografę, alchemika i astrologa. Jest to pierwsza drukowana historia Polski, dotycząca jej dziejów od czasów najdawniejszych do 1506 r. W LNB są przechowywane dwa egzemplarze drugiego, poprawionego wydania z 1521 r. (R.XVI:D.36; Clot.1/521)². Oba druki mają defekty: są pozbawione strony tytułowej. Tę kronikę w swoich zbiorach ma również VUB [Feigelmanas, Daugirdaitė i Račius (sud.), 2003, nr 964].

W LNB znajduje się siedem druków innego drukarza krakowskiego, Floriana Unglera (zm. 1536), którego prace na tle innych książek wydanych w Krakowie wyróżniają się pięknie zdobionymi ilustracjami [Daugirdaitė, 2003, s. X]. Wśród nich na uwagę zasługuje dzieło Arystotylesa *De anima* (1513; R.XVI:C.88(1), strona tytułowa jest uszkodzona), opracowane razem

² Nakład pierwszego wydania z 1519 r. został skonfiskowany. Przypuszcza się, że stało się to za sprawą wspomnianego wcześniej Jana Łaskiego (1499–1560). Zob. PSB1974, s. 30.

z wydanym przez wspomnianego wcześniej drukarza Jana Hallera dziełem Jana z Głogowa, a także komentarze do Księgi Daniela *Prophetie Danielis tres horribiles de casu videlicet* (1527; R.XVI:B.596(8)) znanego hiszpańskiego dominikanina, kaznodziei, św. Wincentego Ferrera (1350–1419), oraz dwa dzieła polskiego prawnika Jana Cervusa (1500–ok. 1557). Jedno z nich to dzieło teologiczne dotyczące sakramentów Kościoła katolickiego *Methodus sacramentorum sancte ecclesie catholice* (1537; R.XVI:B.588(2)), opracowane razem z dwoma wydaniami drukarni Unglera: *Canones penitentiales* (1538; R.XVI:B.588(1)) włoskiego franciszkanina Astesana (zm. ok. 1330) oraz *Fructifera innovatio canonis omnis* (1537; R.XVI:B.588(3)) Jakuba z Tuchowa. Te ostatnie paleotypy w swoich zbiorach gromadzi również VUB [Feigelmanas, Daugirdaitė i Račius (sud.), 2003, nr 92 i nr 789]. Drugie dzieło to *Farraginis actionum iuris civilis et provincialis saxonici, municipalisque Maydeburgensis* (1540, wyd. 1. 1531; R.XVI:B.602) – najważniejsza praca Cervusa, a jednocześnie najdokładniejszy ówczesny polski traktat o prawie miejskim [PSB1937, s. 235–236]. To wydanie ma w swoich zbiorach również VUB [Feigelmanas, Daugirdaitė i Račius (sud.), 2003, nr 322]. Dzieło Jana Cervusa o prawie miejskim zostało wydane w krakowskiej drukarni Macieja Scharffenberga (zm. 1547). W LNB przechowywane jest wydanie z 1546 r. (R.XVI:B.563; egzemplarz uszkodzony – bez strony tytułowej i zakończenia) z dedykacją

II. 1. Jan Cervus, *Farraginis actionum iuris civilis*, Kraków 1540. Strona tytułowa z autografem żmudzkiego biskupa Melchiora Giedroycia. Fot. V. Vaitkevičiūtė

drukarza dla Bony Sforzy (1494–1557). W tym dziale znajdują się również cztery inne paleotypy tego drukarza, trzy z nich – to wydania autorów starożytnych: *Libellus de liberis educandis* (1536; R.XVI:B.519(3)) Plutarcha (46–120), dwie komedie Titusa Macciusa Plautusa (ok. 254–184 przed Chr.) – *Amphitruo* (1530; R.XVI:B.511(2), egzemplarz bez strony tytułowej), przygotowany do druku przez włoskiego humanistę Pietro Crinito (1465–1507) oraz *Comoedia Mercator* (1531; R.XVI:B.511(3)) ze wstępem polskiego humanisty Franciszka Mymera (ok. 1500–po 1564).

Spośród najsłynniejszych europejskich drukarzy warto wymienić włoskiego humanistę, uczonego, drukarza Aldo Manuzia (Aldus Manutius, ok. 1450–1515) oraz jego następców – od imienia założyciela, książki wydawane w tej oficynie nazywane są aldynami. Publikacje Manuzia można rozpoznać na podstawie jego znaku drukarskiego – delfina owiniętego wokół kotwicy. Włoscy drukarze wydawali głównie autorów starożytnych, słowniki, gramatyki, a także dzieła humanistów epoki Renesansu. Osiem aldynów z niedużego, liczącego 14 egzemplarzy, zbioru LNB jest paleotypami, większość z nich to dzieła autorów antycznych. Godne uwagi jest jedno z najwcześniejszych wydań z tej kolekcji – dzieło Marcusa Tulliusa Cicerona (106–43 przed Chr.) *In hoc volumine haec continentur. Rhetoricum ad C. Herennium lib. III.*; *M.T. Ciceronis De inventione lib. II.* (Wenezja 1514; R.XVI:C.49). Te książkę Aldo Manuzio wydał wspólnie z teściem Andreasem Torresanem (1451–1529), który pomógł ożywić spowolnioną działalność drukarni [Vladimirovas, 1979, s. 222]. Zdefektowany (bez strony tytułowej) egzemplarz tej pracy znajduje się w zbiorach VUB [Feigelmanas, Daugirdaitė i Račius (sud.) 2003, nr 10]. Z drugiego etapu działalności wydawnictwa, gdy kierował nim syn Aldo Manuzia, Paolo (Paulus Manutius, 1512–1574), LNB ma dwa tomy prac filozoficznych Cycerona (Wenezja 1541; R.XVI:204), poradnik dotyczący etykiety w języku włoskim *Il libro cortegiano* (1547; R.XVI:B.598) włoskiego pisarza Baldassare Castiglione (1478–1529) oraz komentarze psalmów włoskiego humanisty Marcantonio Flaminia (1498–1550) *In librum psalmodum brevis explanatio* (Wenezja, 1545; R.XVI:B.180).

Podobnie jak we Włoszech Aldo Manuzio, we Francji XVI w., zasłynął inny drukarz, również założyciel znanej dynastii drukarzy – Henryk Estienne (Henricus Stephanus, ok. 1460–1520). Spośród trzech wydanych przez niego paleotypów, znajdujących się w LNB, godny uwagi jest śpiewnik *Quincuplex psalterium* (Paris 1513; R.XVI:E.147(2)). Zachowała się piękna oprawa tej książki, z drewnianymi okładkami, obciągniętymi skórą, z resztkami klamer oraz metalowymi okuciami w rogach oraz w środku okładki. Na stronie tytułowej zamieszczono informację, że z tym drukiem została współoprawna książka biskupa paryskiego Piotra Lombarda (Petrus Lombardus, ok. 1095–1160) *Sententiarum* (Basel 1513; R.XVI:E.147(1)).

Godne uwagi są także druki Roberta Estienne'a (ok. 1503–1559), drugiego syna Henryka Estienne'a. On również był nie tylko rzemieślnikiem,

ale także edytorem: wydawał - słowniki, dzieła autorów starożytnych oraz Pismo Święte. W LNB znajduje się sześć paleotypów, z których jeden jest słownikiem, opracowanym przez Roberta Estienne'a: *Hebraea, Chaldaea, Graeca et Latina nomina viroorum* (Paris 1537; R.XVI:B.629). Jego druki można rozpoznać na podstawie specjalnego znaku, który przedstawia filozofa, z wyschniętą gałęzią, stojącego pod drzewem mądrości oraz motto: „Noli altum sapere“ (Nie polegaj na mądrości) [Vladimirovas, 1979, s. 228].

Wśród innych francuskich drukarzy zwraca uwagę wspomniany wcześniej drukarz z Lyonu Sébastien Gryphius (ok. 1493–1556), który wyróżnił się jako autor wytwornych, artystycznie wydanych druków niedużego formatu (*in quarto*), przede wszystkim dzieł klasyków starożytności oraz utworów o tematyce biblijnej [Vladimirovas, 1979, s. 240]. Wśród dziesięciu jego paleotypów znajdujących się w LNB poczesne miejsce zajmują dzieła pisarzy antycznych: Seneki (4 przed Chr. – 65 po Chr.), Tacyta (ok. 58–ok. 117), Juwenalisa (ok. 60–140), Persjusza (34–62), Lukiana (ok. 130–180). Godne zauważenia jest też jedno z dzieł znanego humanisty Erazma z Rotterdamu (Desiderius Erasmus, 1469–1536) – *Lingua* (Lyon 1538; R.XVI:B.619(2)), wydane razem z opracowaną przez tegoż autora pracą filozoficzną Plutarcha *De vitiosa verecundia*.

W LNB jest również wiele paleotypów wydanych przez pracującego w Bazylei Johanna Frobenia (1460–1537). Zajmował się on wydawaniem literatury naukowej, zwracał dużą uwagę na estetyczną oprawę dzieł [Vladimirovas, 1979, s. 219]. Wśród przechowywanych w LNB 28 paleotypów przeważają prace Erazma z Rotterdamu. Był on doradcą w sprawach naukowych oraz bliskim przyjacielem Frobenia [Vladimirovas, 1979, s. 219]. Szczególnie cenne jest jedno z najważniejszych dzieł Erazma – traktat filozoficzno-teologiczny *Enchiridion militis christiani* (1518 r.; R.XVI:C.127(2) oraz 1540 r.; R.XVI:B.519(1); wyd. 1 1502), wydane już w drukarni starszego syna Frobenia, Hieronima (1501–1563) oraz jego szwagra Mikołaja Bischofa (1501–1564). Spośród druków Johanna Frobenia LNB zgromadziła *Kalendarium hebraicum* (Basel 1527; R.XVI:B.686(2)) autorstwa niemieckiego kartografa, kosmografa oraz hebraisty Sebastiana Münstera (1488–1552), *Omnia opera* (Basel 1524–1526, t. 1–2, t. 4–5 oraz t. 7–9; R.XVI:E.38) św. Hieronima (ok. 347–419/420), a także tomik poetycki w języku łacińskim *Epigrammata* (Basel 1520; R.XVI:C.17(4)) angielskiego humanisty Tomasza Morusa (1478–1535) i *Antibarbarorum* (1520; R.XVI:B.3(1)) Erazma z Rotterdamu. Dwa ostatnie utwory zostały zilustrowane przez znanego niemieckiego artystę Hansa Holbeina (1497/98–1543), co potwierdzają jego inicjały na stronie tytułowej *Epigrammatów*.

Wśród wielu znanych niemieckich drukarzy na uwagę zasługują szczególnie drukarze z Kolonii: Johann Gymnich (ok. 1480–1544), Peter Quentel (zm. 1546), Eucharius Cervicornus (zm. po 1547), Melchior von Neuss, a także Kraft Müller (Crato Mylius, ok. 1503–1547) ze Strasburga, Valentin Schumann (zm. 1542) z Lipska oraz Joseph Klug (zm. 1552) z Wittembergi. Wydanych przez nich paleotypów w omawianym zbiorze jest najwięcej.

Tematyka

Dużą część księgozbioru LNB stanowi literatura religijna: kazania, dzieła biblijne, traktaty teologiczne, prace Ojców Kościoła. Sporo jest również prac autorów starożytnych oraz komentarzy do nich. Na uwagę niewątpliwie zasłużył Cycero, który w czasach Renesansu uchodził za największy autorytet w dziedzinie retoryki. W LNB znajduje się 16 jego prac wydanych w pierwszej połowie XVI w. Aż trzy z nich to aldyny, jeden (*De philosophia*, Weneza 1541; R.XVI:A.204) został wydany przez Paula Manuzia, który zasłynął jako „jeden z najbardziej znanych ówczesnych cyceronistów, mających ambicje wydania wszystkich dzieł Cyclerona“ [Ulčinaitė, 2008, s. 20]. W zbiorach działu znajduje się wydana w Królewcu, w drukarni Hansa Weinreicha (ok. 1490–1560), praca Cyclerona *Ad Brutum orator* (1546; R.XVI:B.540(2)), opracowana przez niemieckiego humanistę, filologa, poetę Georga Sabinusa (1508–1560), a także wydane przez polskiego drukarza Hieronima Wietora dzieło Cyclerona *Officia* (Kraków 1528; R.XVI:B.545(9)) z komentarzami niemieckiego teologa protestanckiego Philippa Melanchthona (1497–1560).

Spośród autorów religijnych trzeba wspomnieć włoskiego dominikanina, hagiografa Jakuba z Voragine (Jacobus de Voragine, Iacopo da Varazze, ok. 1228–1298), który zapamiętany został głównie jako autor dzieła *Legenda aurea* – opowieści o świętych, w układzie świąt kalendarza liturgicznego. W LNB znajduje się osiem dzieł Jakuba z Voragine, wydanych w pierwszej połowie XVI w., pięć z nich to egzemplarze *Legenda aurea*, jeden z pozostałych to *Passionael efte Dat levent der hylligthen to düde* (Basel 1517; R.XVI:D.50).

Do znanych autorów, których prac zachowało się najwięcej, należą: niemieccy teolodzy protestanczy Johannes Oekolampad (1482–1531) i Theobald Billican (1491–1554), kaznodzieja Johann Justus Landsberg (1490–1539), teolog katolicki, scholastyk Johann Eck (1486–1543), humanista, filolog Joachim Camerarius (1500–1574), francuski franciszkanin, kaznodzieja Olivier Maillard (1430–1502), hiszpański humanista Juan Luis Vives (1492–1540), niderlandzki humanista, teolog Josse Chlichtove (1472–1543), włoski humanista Lorenzo Valla (1407–1457), węgierski franciszkanin, kaznodzieja Temesvári Pelbártas (1435–1504) i inni. Dla kultury Wielkiego Księstwa Litewskiego ważne są prace niemieckiego reformatora i kaznodziei Johannesena Brenza. Zbiór jego kazań luteranin Wacław Agrypa (ok. 1525–1597) przetłumaczył na język polski (*Ewanielia od Jana świętego Apostoła y Ewanielisty napisana*, Wilno 1588). W LNB są przechowywane dwa nieduże paleotypy Brenza, wydane z myślą o kaznodziejach – *Bedencken Etlicher Predicanten* ([Magdeburg 1548; R.XVI:B.584(10)] oraz *Türcken Büchlein* (Wittenberg 1537; R.XVI:C.137(6)).

Spośród humanistów najbardziej znany jest Erazm z Rotterdamu. W omawianym zbiorze znajduje się 50 różnych jego dzieł, wydanych

w pierwszej połowie XVI w. Na uwagę zasługuje lipska edycja *Enchiridion militis christiani* z 1516 r. (R.XVI:C.126(1)) wydanego przez Valentina Schumanna, a także satyra *Moriae encomium, id est Stulticiae laudatio* (*Pochwała głupoty*, Basel 1540 (wyd. 1 – 1511); R.XVI:B.619(1)), *Antibarbarorum* (Strasbourg 1522; R.XVI:B.516(3); Basel 1520; R.XVI:B.3(1)), trzy wydania dzieła *Lingua* (Nürnberg 1525; R.XVI:B.616(4)) oraz bez danych wydawniczych R.XVI:A.64; Lyon 1538; R.XVI:B.619(2)).

Paleotypy przechowywane w LNB doskonale odzwierciedlają sytuację z pierwszej połowy XVI w. – początek reformacji oraz rozpowszechnianie się wraz z nią nowych idei. W bibliotece znajduje się 49 dzieł twórcy protestantyzmu Marcina Lutra (1483–1546), większość z nich to kazania wydane w pierwszej połowie XVI w. Po śmierci Lutra jego działalność kontynuował Philipp Melancthon (1479–1560). W LNB znajduje się 15 jego dzieł z tegoż okresu, a także sporo książek, do których wydania ten protestancki teolog przyczynił się jako autor wyboru, przedmowy itp. Świadectwem ówczesnych napięć religijnych są rękopiśmienne wpisy, np. w książce niemieckiego humanisty, reformatora, byłego dominikanina Marcina Bucera (1491–1551) *Unio dissidentium, omnibus unitatis* (Köln 1531; R.XVI:B.300(2)) rękopiśmienny wpis: „Haereticus Liber“ dowodzi, że dzieło należało wówczas do książek zakazanych, czyli prohibitów.

II. 2. Marcin Bucer, *Unio dissidentium, omnibus unitatis*, Köln 1531. Strona tytułowa z wpisem rękopiśmiennym „Haereticus Liber”. Fot. V. Vaitkevičiūtė

Jedną z najważniejszych książek religijnych jest Biblia. Szczególne miejsce w LNB zajmuje niemiecki przekład Pisma Św. Marcina Lutera, nazywany też Biblią Lutera: *Biblia, das ist die gantze Heilige Schrifft Deudsch*, wydana w drukarni Hansa Luffta (1495–1584) (Wittenberg 1534). Znajduje się tu tylko pierwsza część tego wydania – Stary Testament (R.XVI:E.12). Cenny jest również egzemplarz Biblii Lutera z 1545 r. (R.XVI:E.148), wydany w Magdeburgu w drukarni Hansa Walthera (ur. 1500), z komentarzami współpracowników Lutera – Johannesu Bugenhagena (1485–1558) i Veita Dietricha (1506–1549) oraz z licznymi drzeworytami. Dużą wartość ma także przekład łaciński Nowego Testamentu Erazma z Rotterdamu *Novum instrumentum omne* (Basel 1516; R.XVI:E.107), który ukazał się wraz z oryginałem przekładu – tekstem greckim. Ta naukowo opracowana translacja jest wydana wraz z tekstem Wulgaty, opracowanej przez Johannesu Brenza *Sacrae Scripturae et divinarum literarum Byblia universa* (Leipzig 1544; R.XVI:E.170) [szerzej o tym wydaniu pisze Misiūnienė, 2011, s. 57–58]. W LNB znajduje się także Biblia (tylko Stary Testament) w języku hebrajskim *Hebraica Biblia* (Basel 1546, t. 2; R.XVI:E.33), przetłumaczona na język łaciński przez Sebastiana Münstera, wydana w dwóch językach w drukarni Michaela Isegrina (1500–1557) i Heinricha Petriego (1508–1579).

Do cenniejszych książek należą również pierwsze prace encyklopedyczne. W XVI–XVII w. encyklopediami nazywano systemowe przeglądy odrębnej nauki lub różnych nauk. W LNB znajduje się praca niemieckiego filozofa, członka zakonu kartuzów Gregora Reischa (ok. 1470–1525) *Margarita philosophica* (Strasbourg 1504, wyd. 1 1503; R.XVI:C.144; egzemplarz z defektem, w zbiorach VUB znajduje się wydanie późniejsze, z 1508 r. [Feigelmanas, 2003, nr 1170]), w którym autor zmieścił cały ówczesny kurs wiedzy akademickiej [Vladimirovas, 1979, s. 260]. Warto wymienić również zbiór emblematów *Emblematum liber* (Augsburg 1534; R.XVI:B.556(2), wyd. 1 – 1531) włoskiego poety i twórcy emblematów Andrei Alciati (1492–1550), zwanego twórcą emblematyki. Jego dziełem jest trzyczęściowa struktura emblematu. Na podstawie wielu kolejnych, uzupełnionych wydań jego książek można wnioskować, jakie tematy i idee były najważniejsze dla ówczesnych wydawców. Alciati zastosował układ treści hierarchiczny, uwarunkowany ideami etnicznymi i filozoficznymi [Liškevičienė, 2005, s. 27, 35].

Spośród zróżnicowanych tematycznie paleotypów warto wymienić encyklopedię rolnictwa Włocha Pietro de Crescenzi (Petrus de Crescentiis, ok. 1230–ok. 1320) *De agricultura, omnibusque plantarum, & animalium generibus, libri XII* (Basel 1538; R.XVI:B.84). W tym popularnym dziele z początku XIV w., podane są wiadomości z zakresu agronomii, weterynarii i medycyny. W LNB przechowywane są również dwa wydania pracy z dziedziny botaniki niemieckiego teologa, medyka i botanika Ottona Brunfelsa (1488–1535): *Herbarium* (Strasbourg 1536, t. 2; R.XVI:D.14) oraz *Herbarum*

vivae eicones ad naturae imitationem (Strasbourg 1532, t. 1; R.XVI:D.35) z licznymi drzeworytami. Ciekawą tematyką wyróżnia się jedyne dzieło niemieckiego tłumacza Vincentiusa Opsopoeusa (zm. 1539) o sztuce picia *De arte bibendi* (Nürnberg 1537; R.XVI:C.17(9)).

Jak wiadomo, w XVI w. język łaciński był językiem literatury, nauki oraz językiem urzędowym, dlatego paleotypów w innych językach (niemieckim, włoskim, francuskim, holenderskim, greckim, hebrajskim) jest niewiele. W języku niemieckim wydawano prace Lutra, Melanchthona, niektóre teksty Erazma z Rotterdamu, natomiast w języku greckim – utwory autorów antycznych.

Proweniencje

Źródłem ciekawych informacji są zachowane na paleotypach proveniencje – rękopiśmienne wpisy, pieczęcie, ekslibrisy, mające znaczenie bibliofilskie. Najczęściej spotykanym znakiem własnościowym starych książek są sygnowania różnych klasztorów i kościołów oraz seminarium duchownych, które od dawna służyły jako „przechowalnie“ książek. Podobnie jak w Europie Zachodniej, biblioteki na Litwie powstawały przy ośrodkach religijnych, które w Wielkim Księstwie Litewskim dbały o oświatę i ewangelizację. Zdaniem badacza dziejów książki Arvydasa Pacevičiusa, „najważniejszym reprezentantem kultury paleotypów można nazwać zakon franciszkanów, nazywanych na Litwie również bernardynami” [Pacevičius, 2003, s. XX]. W LNB znajduje się 27 paleotypów, które były własnością biblioteki bernardynów w Cytowianach (lit. Tytuvėnai) (wpis rękopiśmienny: *Bibliothecae Citovianensis P.P. Bernardinum*). Jolita Liškevičienė, badaczka dziejów tej biblioteki, napisała o niej: „[...] Największą część książek stanowią dzieła teologiczne – wydania służące do medytacji, kazania i prace ojców Kościoła [...]. W zakonie bernardynów akcentowano sztukę kaznodziejstwa, dlatego znaczną część książek stanowią podręczniki retoryki i zbiory kazań” [Liškevičienė, 2004, s. 60]. W LNB dominują dzieła religijne, m.in. zbiory kazań Temesváriego Pelbárta, Oliviera Maillarda, Johanna Justusa Landsberga, niemieckiego teologa, benedyktyna Haimo Halberstadensa (778–853), włoskiego kardynała Adriana Castello (ok. 1458–1521). Znajdują się tu także: wspomniana już *Legenda aurea* Jakuba z Voragine (Venezia 1512; R.XVI:C.169), dzieło teologa, historyka, znawcy prawa kanonicznego Mikołaja z Błonia (zm. przed 1448) o sakramentach *Tractatus sacerdotalis d’sacramentis* (Strasbourg 1512; R.XVI:B.673(2)), a także praca z dziedziny medycyny, autorstwa greckiego lekarza Dioscoridesa Pedaniusa (I w. po Chr.) *De medica materia libri V*. (Köln 1529; R.XVI:D.45), wydana w językach greckim i łacińskim. Ciekawe, że ten ostatni paleotyp był własnością dużej biblioteki, założonej przez dziewiętnastowiecznego niemieckiego pedagoga, teoretyka

muzyki Friedricha Augusta Gottholda (1778–1858) (pieczęć: *Gottholdsche Bibliothek*; o niej dalej).

W XVIII w. biblioteka w Cytowianach wzbogaciła się o kolekcję książek ze zlikwidowanego kolegium jezuickiego w Poszawszach (lit. Pašiaušė) [Pacevičius, 2005, s. 157], o czym świadczy wpis rękopiśmienny tego kolegium (*Collegij Possaviensis*), znajdujący się wraz z wpisem biblioteki cytowańskiej w książce niemieckiego teologa Johanna Bugenhagena (1485–1558) – komentarzach proroka Jeremiasza *In Ieremiam prophetam commentarium* (Wittenberg 1546; R.XVI:C.155). Znajdująca się w tej książce pieczęć Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Kownie (lit. *Metropolijos kunigų seminarijos inventorius*) wskazuje na dalszą wędrówkę tego dzieła – fragmenty biblioteki klasztornej w Cytowianach zostały przekazane do biblioteki Żmudzkiego Seminarium Duchownego (ekslibris: *E Bibliotheca Seminarii Samogitiensis*), które w 1864 r. zostało przeniesione z Worn (lit. Varniai) do Kowna (lit. Kaunas) i pod dawną nazwą funkcjonowało do 1926 r., później zaś zmieniło nazwę na Kowieńskie Metropolitalne Seminarium Duchowne [Feigelmanas, 1975, s. 407; *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 9, 2006, s. 616–617]. Stąd oba znaki własnościowe zwykle były umieszczane razem. W LNB znajduje się 15 paleotypów pochodzących z biblioteki Żmudzkiego Seminarium Duchownego oraz 54 z biblioteki Kowieńskiego Metropolitalnego Seminarium Duchownego. Jeden z najczęściej występujących znaków własnościowych należy do biblioteki Wileńskiego Seminarium Diecezjalnego (pieczęć: *Библиотека Виленской Р.К. Епархіальной Семинаріи*), stąd pochodziło 146 paleotypów. Źródłem cennych informacji o książkach należących do tej biblioteki jest księga inwentarzowa, przechowywana w LNB: *Liber inventarii bibliothecae maioris seminarii archidioecesiani Vilnensis* (F203–1, zob. LNB, zbiory „Biblioteki Wileńskiego Seminarium Duchownego“, F203). Wśród przechowywanych tu paleotypów dominuje literatura teologiczna.

Do popularnych znaków należy też siglum biblioteki Synodu Wileńskiego Ewangelików Reformowanych (pieczęć: *Biblioteca Synodu Wileńsk. Evang-Reform.*; ekslibris: *Bibljoteka Synodu Wileńskiego Ew.-Ref.*; wpis rękopiśmienny: *Bibliotheca Synodi Evangelico Reformatae Vilnensis*), założonej w 1557 r. [Kisarauskas, 1984, s. 141]. Sześć paleotypów spośród dwunastu przechowywanych w LNB to dzieła Erazma z Rotterdamu. Do tej biblioteki należą również wspomniane już *Chronica Polonorum* Macieja Miechowity i *Statuty Łaskiego*.

W LNB znajdują się też książki należące do jezuitów. Sporo paleotypów było własnością kolegium jezuitów w Krożach (lit. Kražiai) (wpis rękopiśmienny: *Collegij Crosensis S. J.*). Wśród 30 paleotypów należących do tego klasztoru przeważają dzieła kaznodziejów. Znajdują się tu również: wspomniany *Enchiridion militis christiani* (Basel 1540; R.XVI:B.519(1)), zbiór prac Cyserona *In hoc volumine haec continentur. Rhetoricum ad C. Herennium*

lib. III, (Strasbourg 1548; R.XVI:B.611), Plauta *Comoedia Mercator* (Kraków 1531; R.XVI:B.511(3)), św. Aureliusza Augustyna (354–430) *Omnium operum* (Basel 1528–1529; R.XVI:F.60). Bardzo często razem z wpisem kolegium w Krożach występują znaki bibliotek Żmudzkiego Seminarium Duchownego oraz Kowieńskiego Metropolitalnego Seminarium Duchownego.

W LNB przechowywanych jest siedem paleotypów, będących własnością dawnego Wileńskiego Kolegium Jezuickiego (ekslibris: *Ex Libris Coll. Vilnensis Soc. Jesu*; wpis rękopiśmienny: *Inscriptus Catalogo Collegij Vilnen. Societatis Iesu*). Są to: *Biblia graeca et latina* (Basel 1550, t. 1; R.XVI:B.599), komentarze do Biblii autorstwa francuskiego franciszkanina, egzegety Nikolausa de Lyra (Nicolaus Lyranus, ok. 1270–1349) *Textus biblie* (Basel 1506, t. 1–3; R.XVI:F.63), *Opera* Ojca Kościoła św. Jana Złotoustego (ok. 354–407) (Basel 1530, t. 1; R.XVI:F.31 oraz Basel 1539, t. 4; R.XVI:F.17), *Opera* greckiego teologa św. Grzegorza z Nazjanzu (ok. 329–ok. 390) (Basel 1550; R.XVI:F.28). W wielu książkach wpis rękopiśmienny kolegium jezuickiego jest przekreślony, gdyż po kasacie zakonu jego książki przeszły na własność innych instytucji. Jak można sądzić na podstawie wpisów rękopiśmiennych, niektóre z tych paleotypów przejął klasztor karmelitów bosych w Wilnie (wpis rękopiśmienny: *Bibl. Coll. Viln. Carm. Dixcalc.*). W tym samym dziale znajduje się również 25 paleotypów, które należały do kolegium jezuickiego w Nieświeżu (wpis rękopiśmienny: *Collegij Nesvisiensis Soc. Jesu*) oraz 10 z kolegium jezuickiego w Połocku (wpis rękopiśmienny: *Coll. Poll. S. J.*).

Sporo paleotypów należało do różnych bibliotek prywatnych. W LNB znajdują się dwa paleotypy, będące własnością żmudzkiego biskupa Melchiora Giedroycia (ok. 1536–1609) (wpis rękopiśmienny: *Melchior Dux Giedroic J. S.*), który swoją bogatą bibliotekę zapisał kolegium jezuickiemu w Krożach [Kisarauskas, 1984, s. 47]. Wspomniane paleotypy – to *Faraginis actionum iuris civilis* Jana Cervusa (Kraków 1540) oraz kronika *Quisquis es gloriae Germanicae & maiorum studiosus, hoc utare ceu magistro libello* niemieckiego historyka, zakonnika Lambertusa Hersfelda (ok. 1025–ok. 1081) (Tübingen 1525; R.XVI:B.73(1)). Obie książki należały do Kowieńskiego Metropolitalnego Seminarium Duchownego.

W LNB znajduje się też kilka paleotypów pochodzących z biblioteki profesora Uniwersytetu w Królewcu, znanego szesnastowiecznego bibliofila Andreasa Aurifabera (1514–1559), osobistego lekarza Albrechta Brandenburgczyka (wpis rękopiśmienny: *Sum Andreae Aurifabrj*) [szerzej o tej bibliotece zob. Tondel, 2001, s. 51–129]. Cenny jest paleotyp wydrukowany przez Roberta Estienne'a – *Opera* Wirgiliusza (Paris 1532), druk należący niegdyś do biblioteki gimnazjum królewskiego w Tylży. Sporą wartość mają także inne dzieła, m.in.: wydrukowane przez Sébastiena Gryphiusa *De laudibus philosophiae libri duo* (Lyon 1538; R.XVI:C.164(1)) kardynała Jacopa Sadoleta (1477–1547), należące do biblioteki Uniwersytetu w Królewcu (o tym dalej), *Opuscula* Plutarcha wydane przez Johanna Frobenia (Basel 1518;

R.XVI:C.164(2)) oraz *De senectute* greckiego pisarza Lukiana (Nürnberg 1537; R.XVI:C.164(6)).

Ze względu na swoją proveniencję ważne są trzy oprawione razem książki, należące niegdyś do biblioteki Zygmunta Augusta [szerzej o tym: Kawecka-Gryczowa, 1988]. Są to łacińskie przekłady dzieł greckich filozofów Symplicjusza (ok. 490–ok. 560) i Amoniusza syna Hermiasza (ok. 440–ok. 520) oraz greckich komentarzy do prac filozoficznych Arystotelesa, autorstwa filozofa Anicjusza Manliusza Seweryna Boecjusza (ok. 480–524). Autorzy tych komentarzy byli bardzo cenieni w epoce Renesansu. Wszystkie trzy folianty zostały wydane w weneckiej drukarni Girolamo Scotto (ok. 1505–1572) w latach 1541–1544. (R.XVI:E.122(1–3)) [szerzej o tym: Tumelis, 1983].

W LNB jest też kilka paleotypów, które należały do bibliofila, hebraisty, administratora biskupstwa żmudzkiego Jana Chryzostoma Gintyły (1788–1857), który w XIX w. był posiadaczem jednej z najbogatszych bibliotek prywatnych³. Pochodzące z tej biblioteki 33 paleotypy wskazują na rodzaj jego zainteresowań bibliofilskich – są tu hebraika oraz dzieła filologiczne i teologiczne. Obok esklibrisu Gintyły zwykle znajduje się esklibris Żmudzkiego Seminarium Duchownego lub pieczęć Kowieńskiego Metropolitalnego Seminarium Duchownego, gdyż po śmierci właściciela część książek trafiła do tych placówek, a także do klasztoru w Kretyndze (lit. Kretinga) oraz do jego krewnych [Feigelmanas, 1975, s. 397]. Z paleotypów ze zbioru Gintyły godne uwagi są następujące: *Prophetie Danielis tres horribiles de casu videlicet Vincento Ferrera* (Kraków 1527), opracowany przez Roberta Estienne'a słownik *Hebraea, Chaldaea, Graeca et Latina nomina virorum* (Paris 1537), *Kalendarium hebraicum* Sebastiana Münstera (1488–1552) (Basel 1527) słownik łacińsko-grecko-hebrajski tegoż autora (*Dictionarium trilingue*, Basel 1530; R.XVI:D.48).

Jeszcze jedna biblioteka prywatna – wspomniana już biblioteka Gottholda, z której zbiorów 62 paleotypy znajdują się obecnie w LBN. W tej kolekcji paleotypów dominują dzieła protestantów Lutra i Melanchthona, humanisty Erazma z Rotterdamu oraz autorów antycznych. W książce pochodzącego z Macedonii greckiego kompilatora Johannesesa Stobaeusa (V w.) w językach greckim i łacińskim *Sententiae ex thesauris Graecorum delectae* (Basel 1549; R.XVI:E.139(1)) znajduje się również autograf Gottholda. Z jego biblioteki pochodzą wspomniane dzieła Erazma z Rotterdamu: *Enchiridion militis christiani* (Leipzig 1516), *Moriae enconium, id est Stulticiae laudatio* (Basel 1540), *Antibarbarorum* (Basel 1520) oraz *Lingua* (Nürnberg 1525), *Biblia* Marcina Lutra (Wittenberg 1534), a także dzieło rzymskiego filozofa Boecjusza *De consolatione philosophiae liber* z komentarzami św. Tomasza z Akwinu (Köln 1502; R.XVI:B.27).

³ Szerzej dzieje tej biblioteki przedstawił Arvydas Pacevičius, ale skupił się on głównie na autorach epoki Oświecenia i ich dziełach [zob. Pacevičius, 2002a, s. 190–213].

II. 3. Sebastian Münster, *Kalendarium hebraicum*, Basel 1527. Strona tytułowa i ilustracja. Fot. V. Vaitkevičiūtė

Biblioteka Gottholda w 1858 r. przeszła na własność biblioteki Uniwersytetu w Królewcu [Kaunas, 1987, s. 72], o czym świadczy dość liczna grupa wpisów dotyczących właścicieli (pieczęcie: *Bibliotheca Regiomontana*; *Fridericus Wilhelmus Rex (FWR)* i in.). Wśród 59 paleotypów przeważają prace Marcina Lutra, Filipa Melanchthona, Erazma z Rotterdamu, godne uwagi jest też dzieło Ulricha Zwingla (1484–1531) dedykowane Lutrowi: *Amica exegesis, id est, Expositio Eucharistiae negocij, ad Martinum Lutherum* (Zürich 1527; R.XVI:C.149(1)).

W 1909 r. Uniwersytet w Królewcu na zasadzie umowy otrzymał jako depozyt bibliotekę Wallenrodtów, działającą w tym mieście (ekslibris: *Wallenrodiadum Magnis Maioribus Ortahunc Reliquis Iunxit Bibliotheca*) [Kaunas, 1987, s. 73; Feigelmanas, 1975, s. 403], założoną w 1629 r. przez kanclerza Mertena von Wallenrodta (1570–1632). Z tej biblioteki pochodzi 15 paleotypów. Wśród nich przeważają utwory o tematyce religijnej, prawie wyłącznie w języku niemieckim. Na uwagę zasługują *Bedencken Etlicher Predicanten* Johanna Brenza [Magdeburg 1548], Filipa *Ein grausam Meerwunder* Melanchthona (Magdeburg [ok. 1549]; R.XVI:B.584(5)) – ze wspaniałym drzeworytem przedstawiającym fantastyczne zwierzę na stronie tytułowej, a także *Legenda sanctorum que Lombardica hystoria dicitur* Jakuba z Voragine (Lyon 1505; R.XVI:C.5). Ten ostatni paleotyp ma nie tylko ekslibris, ale też autograf kuratora biblioteki Wallenrodtów Johanna Ernsta von Wallenrodta (1615–1697).

Zachowane w starych książkach autografy znanych postaci historycznych są źródłem cennych informacji. Dzięki nim wiadomo np., że *Operę* św. Jana Złotoustego (Basel 1530, t. 1; R.XVI:F.31) czytał profesor Akademii Wileńskiej Kazimierz Jan Wojsznorowicz (zm. 1680). W innym wydaniu tego samego dzieła (Basel 1539, t. 4; R.XVI:F.17, egz. Sn195117) widnieje ekslibris biskupa wileńskiego Pawła Olszańskiego (ok. 1486–1555) z 1533 r., autorstwa nieznanego artysty, uchodzi on za najstarszy dotychczas znany okaz ekslibrisu na Litwie (Kisarauskas, 1984, s. 25). To wydanie dzieł św. Jana Złotoustego (6 t.) było własnością proboszcza katedry wileńskiej, biskupa sufragana wileńskiego Józefa Juliana Sapiehy (1708–1754), który posiadał prywatną bibliotekę (ekslibris: *Ex Bibliotheca Josephi Comitiss Sapieha Praepositi Prelati Vilnensis Archid. Samogi. Canon. Vars.*). Sapieha odziedziczył bibliotekę po ojcu, marszałku WKL Aleksandrze Pawle Sapieżu (1671–1734), następnie znacznie ją wzbogacił [Kisarauskas, 1984, s. 109]. Zgodnie z testamentem J. J. Sapiehy, w 1766 r. księgozbiór został przekazany bibliotece Kapituły Wileńskiej [Kisarauskas, 1984, s. 144; PSB1994, s. 26].

Pismo Święte w językach hebrajskim i łacińskim *Hebraica Biblia* (Basel 1546, t. 1; R.XVI:E.33) było własnością tłumacza, poety, prozaika WKL, dworzanina Radziwiłłów, Jana Kozaka (ok. poł. XVI w. – pocz. XVII w.), o czym świadczy wpis: *Ex libris Joannis Cosacovitii Litvani 1591*. Książkę o kobietach *De memorabilibus et claris mulieribus, aliquot diversorum scriptorum opera* (Paris 1521; R.XVI:E.71) czytał polski teolog, polityk, biskup wileński (od 1687 r.) Konstanty Kazimierz Brzostowski (1644–1722). Z wpisu rękopiśmiennego *Ex Libris Constantini Casimiri Brzostowski Episcopi Smolenscensis* wynika, że w tym czasie Brzostowski był jeszcze biskupem smoleńskim (od 1685 r.). Dzieło św. Hieronima (Hieronymus, ok. 347–419/420) *Omnium opera* (Basel 1516, t. 1; R.XVI:F.64) należało do biskupa żmudzkiego (od 1850 r.), pisarza Motiejusa Valančiusa (Macieja Wołoncewskiego, 1801–1875), który zdaniem Arvydasa Pacevičiusa, posiadał jedynie podręczny zbiór [Pacevičius, 2002b, s. 110]. Z daty podanej w jego rękopiśmiennym wpisie (*Sacerdos Matthias Wołoncewski Caplana Scholae Krosensis Teol. Mag. 1855 an.*) wynika, że był on już wtedy biskupem żmudzkiem. Źródłem ciekawych informacji są też wpisy donacyjne. W komentarzach do Listów Apostolskich *In omnes Apostolicas epistolas* (Zürich 1544; R.XVI:E.24) widnieje wpis donacyjny biskupa żmudzkiego Józefa Michała Karpia (1679–1793) z 1793 r.

Wymienione najważniejsze wpisy dotyczące właścicieli wymagają bardziej szczegółowych badań, aby można było ustalić, jakie książki były przechowywane w poszczególnych bibliotekach, klasztorach, placówkach oświatowych oraz zbiorach prywatnych.

Wnioski

W zbiorze paleotypów przechowywanych w LNB, znajdują się książki cenne, ciekawe i ważne dla kultury litewskiej, polskiej i europejskiej. Są tu liczne prace protestanckie, jest też zbiór dzieł najsłynniejszego humanisty Erazma z Rotterdamu. Wydania poszczególnych najsłynniejszych drukarzy świadczą o ich zasługach nie tylko jako zwykłych rzemieślników, ale też jako wydawców, autorów opracowań. W artykule została pominięta działalność niemieckich drukarzy – większość z nich również była edytorami. Wiele informacji można byłoby uzyskać na podstawie szczegółowej analizy znaków świadczących o właścicielach. Szczególnie wnikliwego badania wymagają zbiory bibliotek Gintylų, Gottholda oraz biblioteki Uniwersytetu w Królewcu. Szczegółowe badanie wszystkich paleotypów znajdujących się w zbiorach LNB znacznie wzbogaciłoby dotychczasową wiedzę, poszerzyłoby obraz kultury bibliofilskiej w dawnych czasach.

(z litewskiego przetłumaczyła Irena Fedorovič)

Bibliografia

- Daugirdaitė I. (2003), *Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai*. W: Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai: katalogas. Sud. N. Feigelmanas, I. Daugirdaitė, P. Račius. Vilnius, s. VII–XVI.
- Feigelmanas N. (1975), *Lietuvos inkunabulai: katalogas*. Vilnius.
- Feigelmanas N., Daugirdaitė I., Račius P. (sud.) (2003), *Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai: katalogas*. Vilnius.
- Kaunas D. (1987), *Mažosios Lietuvos bibliotekos (iki 1940 metų)*. Vilnius.
- Kawecka-Gryczowa A. (1988), *Biblioteka ostatniego Jagiellona: pomnik kultury renesansowej*. Wrocław et al.
- Kisarauskas V. (1984), *Lietuvos knygos ženklai, 1518–1918*. Vilnius.
- Liškevičienė J. (2004), *Biblioteka*. W: Tytuvėnų bernardinų bažnyčia ir vienuolynas. Sud. D. Klajumienė. Vilnius, s. 47–67.
- Liškevičienė J. (2005), *Mundus emblematum: XVII a. Vilniaus spaudinių iliustracijos*, Vilnius.
- Misiūnienė J. (2007), *XVI a. Bažnytinės cenzūros draudžiamos knygos LNB rinkiniuose*. „Tarp knygų“, nr 2, s. 13–19; nr 3, s. 17–23; nr 4, s. 14–21.
- Misiūnienė J. (2011), *XV–XVIII amžių Biblijos Lietuvos nacionalinėje bibliotekoje*. „Bibliografija 2008–2009“, s. 55–81.
- Pacevičius A. (2002a), *Bibliofilo Jono Križostomo Gintilos biblioteka: pobūdis ir komplektavimo šaltiniai*. „Knygotyra“, t. 38, s. 190–213.
- Pacevičius A. (2002b), *Asmeninė Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus biblioteka*, „Informacijos mokslai“, t. 20, s. 106–112.

- Pacevičius, A. (2003), *Lietuvos knygos kultūra ir paleotipų proveniencijos*. W: Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai: katalogas. Sud. N. Feigelmanas, I. Daugirdaitė, P. Račius. Vilnius, s. XVII–XXXV.
- Pacevičius A. (2005), *Vienuolynų bibliotekos Lietuvoje 1795–1864 metais: dingęs knygos pasaulis*, Vilnius.
- Polski Słownik Biograficzny* (1937). Kraków et al., t.3.
- Polski Słownik Biograficzny* (1974). Kraków et al., t. 19/1.
- Polski Słownik Biograficzny* (1994). Kraków et al., t. 25/1.
- Tondel J. (2001), *Księgozbiór królewskiego lekarza Andrzeja Aurifabra (1513–1559)*. W: tegoż, *Książka w dawnym Królestwu Pruskim*. Toruń, s. 51–129.
- Tumelis J. (1983), *Monumenta Sigismundi Augusti*. „Naujos knygos”, nr 8, s. 42–43.
- Ulčinaitė E. (2008), *Aldai – renesansinio humanizmo sklaida*. W: Vilniaus universiteto bibliotekos alai: katalogas. Sud. Petras Račius, Vilnius.
- Uruszczak W. (2006), *Commune incliti Poloniae Regni privilegium constitutionum et indultuum. O tytule i mocy prawnej Statutu Łaskiego z 1506 roku*. W: *Prace poświęcone pamięci Adama Uruszcza-ka*. Kraków, s. 115–135. Dostępny także w World Wide Web: http://www.law.uj.edu.pl/users/khpp/statut_laski.htm [dostęp: 2015-04-01].
- Vaitkevičiūtė V. (2009), *Aldai LNB Retų knygų ir rankraščių skyriuje*. „Tarp knygų“, nr 11, s. 11–13.
- Vaitkevičiūtė V. (2011), *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriaus paleotipų rinkinys*. „Knygotyra“, t. 56, s. 135–148.
- Visuotinė lietuvių enciklopedija* (2006). T. 9. Vilnius, s. 616–617.
- Vladimirovas L. (1979), *Knygos istorija. Senovė. Viduramžiai. Renesansas. XVI–XVII amžius*. Vilnius.

Viktorija Vaitkevičiūtė

The collection of post-incunabula in the Martynas Mažvydas National Library of Lithuania

Summary

Post-incunabula or the books printed in the first half of the XVIth century (from January 1, 1501 to January 1, 1551), along with incunabula, are considered to be the oldest and most valuable publications in the world.

The Rare Book and Manuscript Department of the National Library of Lithuania (hereafter the NLL) has in its holdings 858 post-incunabula, not including the ones kept in the Department of the National Archival Fund of Published Documents and in the Music Department. This article analyses specific features of part of the post-incunabula collection

in the NLL Rare Book and Manuscript Department: their place of publication, publishers, thematics and provenances. Principal attention is accorded to the books that are rarer, more interesting and more important for Lithuania's culture and book culture in general.

Keywords: Martynas Mažvydas National Library of Lithuania, special collections, prints of sixteenth century

